

HELŚIŃSKA FUNDACJA PRAW CZŁOWIEKA HELSINKI FOUNDATION for HUMAN RIGHTS

RADA FUNDACJI

Halina Bortnowska-Dąbrowska Marek Antoni Nowicki
Jerzy Ciemniwski Teresa Romer
Janusz Grzelak Mirosław Wyrzykowski
Michał Nawrocki

ZARZĄD FUNDACJI

Prezes: Danuta Przywara
Wiceprezes: Maciej Nowicki
Sekretarz: Piotr Kładoczny
Skarbnik: Lenur Kerymov
Członek Zarządu: Dominika Bychawska-Siniarska

Warszawa, 19 kwietnia 2017 r.

1087/2017/PSP/MW/KW

Szanowny Pan
Stanisław Karczewski
Marszałek Senatu RP
ul. Wiejska 6
00-902 Warszawa

PETYCJA

Na podstawie art. 2 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (Dz.U. poz. 1195) w związku z art. 63 Konstytucji RP, Helsińska Fundacja Praw Człowieka (dalej: „HFPC”, „Fundacja”) zwraca się do Pana Marszałka z petycją o podjęcie przez Senat inicjatywy ustawodawczej zmierzającej do zmiany art. 27 Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej: „u.p.n.”)¹ zgodnie z wytycznymi Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: „ETPCz”), zawartymi w wyroku *Grabowski przeciwko Polsce*².

1. Przedmiot petycji

Realizacja petycji wymagałaby dokonania następujących zmian prawnych:

- dodanie regulacji nakładającej na sąd obowiązek okresowej kontroli zasadności pobytu nieletniego w schronisku (co 3 miesiące) także po skierowaniu sprawy na rozprawę;
- nałożenie obowiązku wydawania każdorazowo osobnego postanowienia o przedłużeniu pobytu w schronisku dla nieletnich, zawierającego uzasadnienie okoliczności przemawiających za wydaniem takiego rozstrzygnięcia (także po

¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. z 2016, poz. 1654.

² Wyrok ETPCz z 30 czerwca 2015 r. w sprawie *Grabowski przeciwko Polsce*, skarga nr 57722/12.

skierowaniu sprawy na rozprawę);

- wprowadzenie procedury umożliwiającej kontrolę instancyjną decyzji sądu o przedłużeniu stosowania środka.

2. Stan prawny

Nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich w związku z popełnieniem przez niego czynu karalnego³, gdy zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić jego tożsamości.

Zgodnie z dotychczasową praktyką po wydaniu postanowienia o skierowaniu sprawy na rozprawę nie jest wymagane osobne postanowienie o przedłużaniu pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich. Taka interpretacja wynika z faktu, że art. § 3 u.p.n. stanowi jedynie, że:

„Okres pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich przed skierowaniem sprawy na rozprawę nie może trwać dłużej niż 3 miesiące; okres pobytu należy określić w postanowieniu o umieszczeniu nieletniego w schronisku”.

Limitującą funkcję pełnią jedynie normy wyszczególnione w art. 27 § 6 u.p.n. stanowiące, że:

„Łączny pobyt nieletniego w schronisku dla nieletnich, do chwili wydania wyroku w pierwszej instancji, nie może być dłuższy niż rok”

oraz § 7., zgodnie z którym:

„W szczególnie uzasadnionych przypadkach, na wniosek sądu prowadzącego sprawę, sąd okręgowy, w którego okręgu toczy się postępowanie, może przedłużyć okres pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich, o którym mowa w § 6, na czas oznaczony”.

Powyższe stanowisko znajdowało również oparcie w poglądach doktryny, zgodnie z którymi z brzmienia art. 27 § 3 u.p.n. wynika, iż po skierowaniu sprawy na rozprawę wyznaczoną w postępowaniu poprawczym pobyt nieletniego w schronisku ulega niejako "automatycznemu" przedłużeniu. Niemniej sędzia rodzinny (sąd rodzinny) winien baczyć, aby okres ten nie przekroczył 1 roku (art. 27 § 6 u.p.n.)⁴.

³ Art 27 § 1 u.p.n. Nieletniego można umieścić w schronisku dla nieletnich, jeżeli zostaną ujawnione okoliczności przemawiające za umieszczeniem go w zakładzie poprawczym, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów czynu karalnego, albo jeżeli nie można ustalić tożsamości nieletniego.

⁴ P. Górecki, S. Stachowiak, Komentarz do art. 27 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Oficyna 2007 r.

3. Uzasadnienie wnoszącego petycję

Europejski Trybunał Praw Człowieka 30 czerwca 2015 r. wydał wyrok w sprawie *Grabowski przeciwko Polsce*, w którym stwierdził naruszenie przez Polskę art. 5 Konwencji. Pomimo upływu prawie dwóch lat od wydania tego rozstrzygnięcia nie podjęto stosownych kroków legislacyjnych, które zmierzałyby do wypełnienia wytycznych Trybunału sformułowanych na podstawie art. 46 Konwencji (par. 65-68).

W pierwszej kolejności należy docenić starania Rządu w celu upowszechnienia standardów wynikających z wyroku poprzez ich przetłumaczenie i przesłanie do sądów, a także prowadzone szkolenia⁵.

Podkreślenia wymaga również fakt, że zgodnie z Planem Działań przekazany Komitetowi Ministrów Rady Europy przez stronę rządową, sytuacjom tożsamym do tej rozpatrywanej przez Trybunał mają zapobiegać postanowienia nowego Regulaminu urzędowania sądów powszechnych⁶.

Zgodnie z jego § 242:

1. Po skierowaniu na rozprawę sprawy nieletniego umieszczonego w schronisku dla nieletnich, kieruje się sprawę na posiedzenie w celu rozstrzygnięcia kwestii wskazanych w art. 27 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2014 r. poz. 382 oraz z 2015 r. poz. 1418 i 1707), zwanej dalej "U.p.n.", uwzględniając termin o którym mowa w § 243.

Natomiast stosownie do § 243:

1. Sąd, który wydał postanowienie w przedmiocie przedłużenia umieszczenia w schronisku dla nieletnich, przesyła administracji schroniska odpis tego postanowienia odpowiednio wcześniej, tak aby właściwa jednostka otrzymała go najpóźniej na 3 dni robocze przed upływem terminu określonego w postanowieniu o zastosowaniu tego środka lub jego przedłużeniu. W razie stwierdzenia, że administracja schroniska nie otrzymała dokumentu w tym terminie, prezes sądu, przewodniczący wydziału, sędzia lub asesor sądowy dyżurny przekazuje bezzwłocznie telefaksem, pocztą elektroniczną lub poprzez bezpośrednie doręczenie, informację o treści postanowienia i zarządza niezwłoczne przesłanie odpisu postanowienia oraz innych niezbędnych dokumentów administracji schroniska.

⁵ Action Plan z 24 czerwca 2016 r., dostępny pod adresem: [http://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIIdentifier":\["DH-DD\(2016\)796E"\]}](http://hudoc.exec.coe.int/eng#{) (data dostępu: 2.04.2017).

⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych na podstawie art. 41 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. - Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 133, z późn. zm.).

Niemniej w ocenie HFPC tego rodzaju norma gwarancyjna powinna znaleźć się na poziomie ustawy, a nie jedynie rozporządzenia. Jednocześnie należy powtórzyć za Komitetem Ministrów Rady Europy, że podjęte kroki wciąż nie są wystarczające do pełnego wykonania wyroku Trybunału i niezbędne jest podjęcie dalszych prac legislacyjnych, które będą skutkowały zmianą postanowień u.p.n.⁷

Wyrok w sprawie *Grabowski przeciwko Polsce*

M. Grabowski został zatrzymany w związku z podejrzeniem popełnienia trzech rozbojów oraz usiłowania rozboju z użyciem niebezpiecznego narzędzia. Początkowo został umieszczony w Policyjnej Izbie Dziecka. W dniu 7 maja 2012 r. Sąd Rejonowy dla K. wszczął postępowanie wyjaśniające w celu ustalenia, czy nieletni popełnił zarzucane mu czyny. W tym samym dniu Sąd postanowił o umieszczeniu M. Grabowskiego na okres trzech miesięcy w schronisku dla nieletnich. Postępowanie poprawcze w niniejszej sprawie zostało wszczęte 27 lipca 2012 r. 9 sierpnia 2012 r. pełnomocnik M. Grabowskiego wniósł o natychmiastowe zwolnienie swojego klienta w związku z upływem terminu, na który orzeczono środek. Wskazał, że trzymiesięczny okres, upłynął w dniu 7 sierpnia 2012 r. i w sprawie nie zapadło postanowienie o jego przedłużeniu. 9 sierpnia 2012 r. Sąd oddalił wniosek pełnomocnika o zwolnienie Skarżącego ze schroniska. Pismem z dnia 16 sierpnia 2012 r. Sąd poinformował pełnomocnika, że po wszczęciu postępowania poprawczego w dniu 27 lipca 2012 r., sąd zgodnie z art. 27 § 3 u.p.n. nie wydaje już osobnych postanowień o przedłużeniu pobytu w schronisku dla nieletnich⁸.

ETPCz uznał, że praktyka polskich sądów, zgodnie z którą w chwili przejścia postępowania w sprawach nieletnich w tryb postępowania rozpoznawczego nie jest wymagane, dla przedłużenia pobytu nieletniego w schronisku, wydanie odrębnego postanowienia, narusza Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Polska została zobowiązana do zmiany dotychczasowych regulacji.

W konsekwencji ETPC stwierdził, że Polska naruszyła art. 5 ust. 1 oraz 5 ust. 4 Konwencji. W ocenie Trybunału pozbawienie skarżącego wolności w schronisku dla nieletnich wynikało z praktyki, która rozwinęła się w związku z brakiem właściwych przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, nie miało natomiast oparcia w konkretnym przepisie prawa lub orzeczeniu sądowym.

Trybunał podkreślił, że powyżej przedstawione regulacje nie wypełniają kryterium „jakości prawa”, które wynika z art. 5 ust.1 Konwencji, oraz zasady „pewności prawa”, stanowiącej jeden z podstawowych elementów zasady rządów prawa. W ocenie Trybunału,

⁷ [http://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["CM/Del/Dec\(2016\)1273/H46-20"\]}](http://hudoc.exec.coe.int/eng#{) (data dostępu 2.04.2017).

⁸Opis stanu faktycznego zgodny z informacją ze strony ETPC .

choć art. 27 § 6 u.p.n. stanowi istotną gwarancję z punktu widzenia praw nieletniego, to w badanej sprawie w żaden sposób nie wpłynął na polepszenie sytuacji skarżącego.

ETPC dodał też, że procedura zainicjowana wnioskiem o zwolnienie, który wnoszony jest w celu uchylenia lub zmiany środka zapobiegawczego, może nie spełniać wymogu kontroli sądowej zgodnie z art. 5 ust. 4 Konwencji w sytuacji, gdy pozbawienie skarżącego wolności nie było skutkiem zastosowania środka zapobiegawczego przewidzianego w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (umieszczenie w schronisku dla nieletnich), ale wynikało z faktu wydania postanowienia o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu poprawczym na podstawie art. 42 § 2 u.p.n. Jednak w tej kwestii Trybunał nie zajął jednoznacznego stanowiska.

Standardy międzynarodowe

Wskazany powyżej wyrok był naturalną konsekwencją dotychczasowego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W wielu wyrokach Trybunał wskazywał, że art. 5 ust. 1 nakłada na Państwo obowiązek takiego ukształtowania procedur krajowych, by każde pozbawienie wolności było dokonywane przy zachowaniu ochrony jednostki przed arbitralnością⁹.

W wyroku *Baranowski przeciwko Polsce*¹⁰ ETPC wskazał, iż art. 5 ust. 4 Konwencji, gwarantując osobom zatrzymanym lub aresztowanym prawo do zakwestionowania zgodności z prawem pozbawienia ich wolności, jednocześnie ustanawia dla nich prawo do uzyskania bezzwłocznego rozstrzygnięcia sądowego co do legalności tymczasowego aresztowania i zarządzenia jego przerwania, jeżeli stwierdzono jego bezprawność (analogiczne rozstrzygnięcie zapadło w sprawie *Jėčius przeciwko Litwie*¹¹). Oznacza to, że właściwy sąd musi zbadać nie tylko zgodność z wymogami proceduralnymi prawa krajowego, ale również zasadność podejrzeń będących podstawą aresztowania i legitymacji celów aresztowania i zatrzymania (zob. *Brogan i inni przeciwko Wielka Brytania*¹²).

Jednocześnie warto wskazać, że orzeczenie w sprawie *Grabowski przeciwko Polsce* zapadło jednogłośnie, a w toku postępowania Trybunał nie zaaprobował – co zdarza się niezwykle rzadko i zazwyczaj wynika z systemowej wady krajowego prawa – jednostronnej deklaracji złożonej przez Rząd RP, przyznającej, że w sprawie doszło do naruszenia art. 5 ust. 1 lit. d Konwencji.

Stanowisko ETPC w tej sprawie jest również spójne ze standardami wyznaczonymi przez inne akty prawne o charakterze międzynarodowym. Podstawowy punkt odniesienia w tym względzie stanowi Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie

⁹ Wyrok ETPC w sprawie *Witold Litwa przeciwko Polsce*, skarga nr 26629/95, pkt 78, ECHR 2000-III.

¹⁰ Wyrok ETPC z dnia 28 marca 2000 r. w sprawie *Baranowski przeciwko Polsce*, skarga nr 28358/95.

¹¹ Wyrok ETPC z dnia 31 lipca 2000 r. w sprawie *Jėčius przeciwko Litwie*, skarga nr 34578/97.

¹² Wyrok ETPC z dnia 29 listopada 1988 r. w sprawie *Brogan i inni przeciwko Wielka Brytania*, skargi nr 11209/84; 11234/84; 11386/85; 11266/84

Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 20 listopada 1989 r. (dalej: KPD)¹³, a ratyfikowana przez Polskę ustawą z dnia 27 września 1990 r.¹⁴ Zgodnie z art. 37 KPD Państwa-Strony są zobowiązane do zapewnienia, aby żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas. Ponadto Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie. Zgodnie z Komentarzami Ogólnymi nr 10 do KPC (2007) prawo krajowe powinno przewidywać odpowiednie środki umożliwiające traktowanie dzieci w toku prowadzonego przeciwko nim postępowania sądowego w sposób właściwy dla ich dobrego samopoczucia (*in a manner appropriate to their well-being*) i proporcjonalne do okoliczności popełnionego czynu¹⁵.

Podobne regulacje można odnaleźć w aktach prawa międzynarodowego o charakterze *soft law*. Przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1985 r. tzw. "Reguły Pekińskie" ustanawiają zespół cech, którymi musi się wykazać system wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, aby mógł być uznany za zgodny ze standardami praw człowieka.¹⁶ Zgodnie z nimi Państwa powinny dążyć do tego, aby detencja nieletniego poprzedzająca jego postawienie przed sądem przybrała możliwie jak najmniejszy wymiar. W takich wypadkach pierwszeństwo w stosowaniu powinny mieć alternatywne środki zapobiegawcze. Kolejne reguły podkreślają jeszcze wydzwięk tych zasad. Zgodnie z art. 17 i 19 pozbawienie wolności nieletniego powinno być dokonywane wyłącznie jako środek ostateczny, po dokładnym rozważeniu przez właściwy organ.

Na podobnym stanowisku stoją europejskie organy ochrony praw człowieka. Zgodnie z zaleceniami Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie praw nieletnich mieszkających w instytucjach wychowawczych¹⁷ umieszczenie nieletniego w placówce wychowawczej nie powinno być dłuższe, niż jest to konieczne. Co więcej, zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy wskazują także, aby pobyt nieletniego w tego typu instytucji zawsze poddany był okresowej kontroli.

¹³ Wedle Konwencji „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletniość.

¹⁴ Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o ratyfikacji Konwencji o prawach dziecka, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z dnia 27 lutego 1991 r.)

¹⁵ Komentarz ogólny nr 10 (2007) do Konwencji o prawach dziecka (CRC/C/GC/10 25 April 2007)

¹⁶ Reguły minimalne dla systemów sprawiedliwości dla nieletnich (Reguły Pekińskie) przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 29 listopada 1985 r.

¹⁷ Recommendation Rec(2005)5 of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions.

Niezwykle cennych wskazówek dostarcza wyrok ETPC w sprawie *A. i inni przeciwko Bułgarii*¹⁸. Europejski Trybunał Praw Człowieka oceniał w niej bułgarskie regulacje dotyczące detencji nieletnich. Jedną ze skarżących - B. przed umieszczeniem w zamkniętym ośrodku korekcyjnym w związku ze swoimi demoralizującymi zachowaniami dwukrotnie trafiła do instytucji, którą w Polsce można byłoby określić mianem pogotowia opiekuńczego. W ocenie ETPC placówka ta miała jednak charakter doraźnego więzienia dla nieletnich. Dwukrotnie o detencji B. rozstrzygał organ inny niż sąd. Za pierwszym razem była to lokalna rada do spraw antyspołecznych zachowań nieletnich; w drugim - prokurator. Ponadto, zgodnie z bułgarskim prawem, skarżąca nie miała możliwości zwrócenia się do sądu o kontrolę legalności swojej detencji. Zdaniem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka tego rodzaju praktyka narusza regulacje art. 5 ust. 4 Konwencji. Jednocześnie Trybunał przypomniał, że na Państwie - stronie Konwencji ciąży obowiązek zapewnienia jednostce skutecznego środka prawnego do zainicjowania kontroli legalności jej detencji przez sąd.

Standard konstytucyjny

Podobne wnioski można również oprzeć na konstytucyjnym standardzie ochrony wolności osobistej jednostki. Wskazówek w tym zakresie dostarcza bogate orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego¹⁹.

Wolność osobista uznawana jest za jedno z najważniejszych praw człowieka, warunkujących niejednokrotnie możliwość korzystania z innych praw i wolności wyrażonych w przepisach konstytucyjnych i ustawowych. Konstytucja dopuszcza ograniczenie, a nawet zniesienie wolności osobistej, podobnie jak innych praw konstytucyjnych, zwłaszcza "wobec osób naruszających prawo, które daje ochronę dobru wspólnemu czy innym ważnym wartościom konstytucyjnie chronionym. Do podstawowych zadań państwa należy bowiem egzekwowanie przez nie prawa, w tym zapewnienie nieuchronności kary dla osób prawo to naruszających (tak TK w wyroku z 10 lipca 2000 r., sygn. SK 21/99, OTK ZU nr 5/2000, poz. 144). TK wielokrotnie podkreślał, że „uregulowania ustawowe, na podstawie których możliwe jest pozbawienie wolności, muszą spełniać najwyższe wymagania, szczególnie co do stopnia precyzji” (wyrok z 24 lipca 2006 r., sygn. SK 58/03, OTK ZU nr 7/A/2006, poz. 85), a ocena spełnienia poszczególnych kryteriów składających się na zasadę zakazu nadmiernej (nieproporcjonalnej) ingerencji wymaga pewnego zrelatywizowania stosownie do charakteru poszczególnych praw i wolności jednostki.

Trybunał Konstytucyjny konsekwentnie stoi na stanowisku, że „z wyrażonej w art. 2 Konstytucji zasady państwa prawnego wynika nakaz przestrzegania przez ustawodawcę

¹⁸ Wyrok ETPC z dnia 29 listopada 2011 r. w sprawie *A i inni przeciwko Bułgarii*, skarga nr 51776/08.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 11 czerwca 2002 r., sygn. SK 5/02, OTK ZU nr 4/A/2002, poz. 41, wyrok TK z dnia 10 lipca 2007 r., sygn. SK 50/06, OTK ZU nr 7/A/2007, poz. 75, wyrok TK5 lutego 2008 r., sygn. K 34/06, OTK ZU nr 2/A/2008, poz. 1.

*zasad poprawnej legislacji. Nakaz ten jest funkcjonalnie związany z zasadami pewności i bezpieczeństwa prawnego oraz ochrony zaufania do państwa i prawa. Zasady te nakazują, aby przepisy prawa były formułowane w sposób precyzyjny i jasny oraz poprawny pod względem językowym. W szczególności ustawodawca ma obowiązek tworzenia przepisów niebudzących wśród ich adresatów wątpliwości co do treści nakładanych na nich obowiązków i przyznawanych praw. Takie oczekiwanie obywateli w stosunku do racjonalnego ustawodawcy wynika bowiem z zasady zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa*²⁰. Zgodnie z orzecznictwem TK zasady poprawnej legislacji mają szczególnie doniosłe znaczenie w sferze wolności i praw człowieka i obywatela, przy czym Trybunał akcentuje ich doniosłość szczególnie w dziedzinach prawa karnego.²¹

W analizowanym zakresie szczególne znaczenie należy przypisać standardowi wyznaczonemu przez orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego SK 30/06, w którym Trybunał orzekł o niezgodności z Konstytucją art. 203 § 2 w związku z art. 203 § 3 Kodeksu postępowania karnego w zakresie, w jakim nie wskazuje on maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym. Wzorzec kontroli stanowił w tej sprawie art. 41 ust. 1 w związku z art. 30, art. 31 ust. 3 oraz art. 2 Konstytucji. W uzasadnieniu tego wyroku TK podkreślił, że *„Konstrukcja (...) przepisu (przyp. art. 41) wskazuje, że pozbawienie lub ograniczenie wolności osobistej stanowi wyjątek wobec konstytucyjnej deklaracji wolności człowieka (art. 31 ust. 1 Konstytucji), a więc już na szczeblu ustawy zasadniczej zostały uregulowane najistotniejsze gwarancje procesowe przysługujące osobie pozbawionej wolności”*. W ramach dookreślenia „zasad” i „trybu” pozbawienia lub ograniczenia wolności do ustawodawcy należy wytyczanie granic czasowych stosowania różnych form limitowania wolności osobistej. Granice te powinny być wyznaczone w sposób jasny i precyzyjny, a kontrolę nad ich przestrzeganiem powinien sprawować sąd. Konkludując Trybunał w tej sprawie stwierdził, że *„art. 203 § 3 k.p.k. umożliwia wydłużenie terminu faktycznego pozbawienia wolności bez prawomocnego wyroku sądowego na czas z góry nieokreślony przez ustawodawcę, lecz uzależniony od efektów pracy biegłych”*. Sąd, który ma być gwarantem realizacji konstytucyjnej wolności osobistej oskarżonego, *de facto* traci możliwość zweryfikowania, czy w konkretnym przypadku ograniczenie tej wolności następuje w niezbędnym zakresie, koniecznym w państwie demokratycznym ze względu na ochronę wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Co więcej przyjęto, że przedłużona ponad miarę obserwacja psychiatryczna połączona z izolacją od społeczeństwa mogła umniejszać podmiotową pozycję jednostki i uderzać w jej społeczne poczucie wartości. Dlatego też uznano, że przepis ten godzi jednocześnie w taką wartość, jak godność osobista oskarżonego.

²⁰ Wyrok TK z dnia 10 czerwca 2008 r. sygn. SK 17/07.

²¹ Uchwała TK z dnia 16 stycznia 1996 r., sygn. W. 12/94, OTK ZU nr 1/1996, poz. 4, wyrok TK z dnia 10 listopada 1998 r., sygn. K. 39/97, OTK ZU nr 6/1998, poz. 99, wyrok TK z dnia 20 listopada 2002 r., sygn. K. 41/02, OTK ZU nr 6/A/2002, poz. 83.

Do podobnych wniosków doszedł Trybunał Konstytucyjny oceniając inny z przepisów procedury karnej, który również pozwalał na pozbawienie wolności jednostki. W sprawie SK 03/12 przedmiotem oceny TK było zweryfikowanie, czy art. 263 § 7 k.p.k., w zakresie, w jakim, po wydaniu przez sąd pierwszej instancji wyroku, nie przewiduje maksymalnego okresu trwania tymczasowego aresztowania ani nie określa w sposób jasny i precyzyjny przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania, jest zgodny z przepisami Konstytucji. Innymi słowy, przedmiotem kontroli TK był automatyzm sądów w stosowaniu tymczasowego aresztowania po wydaniu wyroku przez sąd I instancji. Za wzorce kontroli przyjęto w tym wypadku art. 41 ust. 1 w zw. z art. 30 ust. 3 i art. 41 w zw. z art. 40 ust. 4.

Omawiana regulacja nie zdała testu konstytucyjności. W ocenie TK uregulowania procedury karnej pozwalały sądom na nieweryfikowanie, czy pozbawienie wolności jest rzeczywiście konieczne z punktu widzenia potrzeby ochrony dóbr wymienionych w art. 31 ust. 3. *„Tymczasem z orzecznictwa Trybunału wynika jednoznacznie, że ograniczenia praw i wolności konstytucyjnych są zgodne z zasadą proporcjonalności tylko wówczas, jeżeli ustawodawca wybrał w tym celu taki środek, który służy osiągnięciu zamierzonego celu z uwzględnieniem postulatu adekwatności, przy jednoczesnym bezwzględnym zakazie wkraczania w istotę gwarantowanego prawa”* (por. wyrok TK z 14 grudnia 2011 r., sygn. SK 42/09, OTK ZU nr 10/A/2011, poz. 118). Co więcej, Trybunał Konstytucyjny, oceniając zagadnienie braku pewności jednostki co do długości jej pozbawienia wolności, stwierdził, że w takich wypadkach zasadnym jest zarzut naruszenia przez Państwo konstytucyjnego nakazu humanitarnego traktowania.

W tym kontekście warto przypomnieć, że podobna praktyka do opisanej w wyroku *Grabowski przeciwko Polsce* wykształciła się na gruncie obowiązywania Kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Zgodnie z nią sądy uważały, że po wpłynięciu sprawy do sądu nie musiały, od czasu upływu terminu dopuszczalnego trwania tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku, wydawać decyzji dotyczącej trwania tego środka²². Kres takiej praktyce orzeczniczej położył Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 2 września 1997 r., I KZP 23/97, OSNKW 1997, nr 9-10, poz. 73, w której wskazał, że po wpłynięciu do sądu sprawy, w której stosowano już tymczasowe aresztowanie, gdy upływa już termin tego środka określony uprzednio jeszcze w postępowaniu przygotowawczym, sąd ma obowiązek rozważenia potrzeby dalszego stosowania tymczasowego aresztowania i wydania stosownej decyzji w tym przedmiocie. Twierdzenie to zostało następnie uzupełnione uchwałą z dnia 30 października 1997 r., I KZP 26/97²³, w której Sąd Najwyższy wskazał, że decyzja sądu może zostać wyrażona w wydanym postanowieniu o dalszym stosowaniu tego środka na czas oznaczony, nieprzekraczający terminów przewidzianych dla tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku w pierwszej instancji.

²² T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Lex nr 8930.

²³ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 października 1997 r., I KZP 26/97, OSNKW 1997, nr 11-12, poz. 89.

4. Działania powiązane

Wątpliwości co do zgodności przedmiotowej regulacji u.p.n. ze standardami konstytucyjnymi dostrzegały, przed wydaniem przez ETPCz wyroku Grabowski przeciwko Polsce, także krajowe organy ochrony praw człowieka – Rzecznik Praw Dziecka (dalej także: RPD) oraz Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej RPO).

W swoim wystąpieniu z dnia 18 marca 2013 r. do RPO Rzecznik Praw Dziecka zwrócił uwagę na niezgodność rozwiązań u.p.n. z art. 2, art. 31, art. 41, art. 42 pkt. 2, art. 78 Konstytucji RP. Automatism przedłużenia pobytu nieletniego powoduje, że brak jest określenia granicznej daty pobytu w schronisku dla nieletnich. Podkreślił, że przedłużenie pobytu następuje tu na czas nieokreślony²⁴.

Natomiast w swoim piśmie do Ministra Sprawiedliwości RPO²⁵ podniósł, że praktyka w tym zakresie jest niewątpliwie bardzo zróżnicowana, z tym że wśród organów stosujących prawo zdecydowanie przeważa pogląd, iż nie jest konieczne wydanie odrębnego postanowienia. Ponadto wskazał, że przedstawiona powyżej dominująca wykładnia art. 27 u.p.n. w zakresie przedłużania pobytu w schronisku dla nieletnich ma daleko idące konsekwencje procesowe. W jego ocenie „*automatyczne*” przedłużanie pobytu nieletniego w schronisku dla nieletnich jest niezgodne z zasadą wolności wyrażoną w art. 31 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Również po wydaniu wyroku przez ETPCz organy te kontynuowały starania o zmianę analizowanej regulacji.

Rzecznik Praw Obywatelskich 24 września 2015 r. skierował do ówczesnego Ministra Sprawiedliwości prośbę o rozważenie, czy wyrok Grabowski przeciwko Polsce nie powinien stanowić kanwy do nowelizacji unormowań ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, w kierunku zgodnym ze standardami określonymi w art. 5 ust. 1 oraz art. 5 ust. 4 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności²⁶. W odpowiedzi z dnia 9 października 2015 r. (l. dz. DWOiP-III-072-21/15) Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości – pan Jerzy Kozdroń poinformował Rzecznika, że w sierpniu 2015 roku ówczesny Minister Sprawiedliwości polecił podjęcie działań legislacyjnych mających na celu wykonanie wyroku.

Następnie pismem z dnia 20 stycznia 2016 r. RPO zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości o informację, czy znany jest mu problem pilnej potrzeby dostosowania regulacji zawartej w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich do treści wyroku

²⁴ Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka z dnia 18 marca 2013 r. do Rzecznika Praw Obywatelskich.

²⁵ Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 24 czerwca 2013 r. do Ministra Sprawiedliwości.

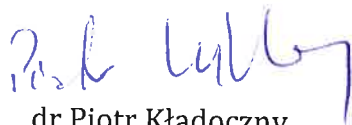
²⁶ Wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 września 2015 r., dostępne pod adresem: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_przebywania_w_schroniskach_dla_nieletnich_bez_podsta_wy_prawnej.pdf (data dostępu: 2.04.2017).

ETPC w sprawie Grabowski przeciwko Polsce i czy prace legislacyjne w tym zakresie zostały już podjęte²⁷.

5. Wnioski

Dotychczasową praktykę, polegającą na przedłużaniu przez sądy rodzinne pobytu nieletnich w schroniskach, należy uznać za sprzeczną z licznymi standardami wypracowanymi przez krajowe i międzynarodowe organy ochrony praw człowieka. Przejawiający się w tej praktyce automatyzm i nieproporcjonalność stosowania tego środka, w połączeniu z niepewnością co do jego łącznego wymiaru, doprowadziły – czego można się było spodziewać – do wydania przez Europejski Trybunał Praw Człowieka orzeczenia stwierdzającego naruszenie przez Polskę art. 5 Konwencji. Trybunał wprost wskazał na konieczność wprowadzenia nowych rozwiązań prawnych, których skutkiem byłoby wyeliminowanie praktyki wykształconej na gruncie art. 27 u.p.n. Nie nastraja optymistycznie fakt, że obecnie nie ma konkretnych propozycji legislacyjnych w tym zakresie. Spowoduje to nie tylko niezamknięcie przez Komitet Ministrów kontroli wykonania przez polskie władze wyroku Grabowski przeciwko Polsce, ale grozi też kolejnymi przegranymi w analogicznych sprawach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

Petycja została opracowana przez adv. Katarzynę Wiśniewską oraz adv. Marcina Wolnego – prawników Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka pod opieką merytoryczną dr Piotra Kładocznego oraz prof. Ireneusza C. Kamińskiego.

dr Piotr Kładoczny
Sekretarz Zarządu

Danuta Przywara
Prezes Zarządu

²⁷ Wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 stycznia 2016 r., dostępne pod adresem: https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_realizacji_wyroku_ETPC_dotyczacego_przebywania_w_schronisku_dla_nieletnich_bez_podstawy_prawnej.pdf (data dostępu: 2.04.2017).

